

УДК 94(100):327“16/18”

В. Г. Ціватий

У ВИТОКІВ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ І МОДЕЛЕЙ ФРАНЦУЗЬКОЇ, ІТАЛІЙСЬКОЇ ТА ІСПАНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ ДОБИ РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ (XVI–XVIII ст.): ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті проаналізовано основні напрями зовнішньої політики та особливості формування моделей дипломатії Франції, Італії та Іспанії у добу раннього Нового часу (XVI–XVIII ст.). Особливу увагу приділено інституціональному розвитку, здобуткам, проблемам і перспективам французької, італійської та іспанської дипломатичних служб у контексті загальноєвропейського розвитку досліджуваного періоду. Увага акцентується на національних особливостях дипломатії та зовнішній політиці Іспанії, Італії та Франції, які мають багатовікові історичні традиції та етапи інституційного розвитку. В історії дипломатичних служб цих держав та в історії інституційного розвитку їх органів зовнішні зносин дипломатія завжди розглядалася як частина політичної культури суспільства, як одне з найголовніших засобів захисту інтересів держави у процесі державного будівництва та соціокультурного розвитку суспільств

Ключові слова: зовнішня політика, дипломатія, інституціоналізація, дипломатична служба, модель дипломатії, ранній Новий час (XVI–XVIII ст.), Іспанія, Італія, Франція.

Компаративний аналіз і порівняння конкретних зовнішньополітичних доктрин і моделей дипломатії в історичній ретроспективі ставить передусім головною й обов'язковою умовою певний рівень абстрагування від історичного та політико-інституціонального контексту розвитку подій та окремих чинників політико-правових процесів в міжнародно-політичних регіонах. Тобто, головний акцент робиться на контекстний і фактологічний дискурс, що формується історичною або політичною наукою. Адже зовнішньополітичні доктрини і моделі дипломатії формують порядок та науковцями й практиками і політичні актори, які діють цілеспрямовано й усвідомлено, добре орієнтуючись в політико-дипломатичній та інституціональній системах координат [1, с. 292–300; 2, с. 136–141].

Для доби раннього Нового часу характерний об'єктивно обумовлений процес завершення інституціонального оформлення зовнішньої політики і дипломатичних служб провідних держав Європи, зокрема – Франції, Італії та Іспанії. Відповідно й постає споконвічне питання співвідношення та пріоритетності концептів “зовнішня політика” і “дипломатія”. З цією проблематикою пов'язані й оцінки сучасників щодо різноманітних державно-правових форм і типів правління, інституційних політичних процесів, характеристик реальності й створення ідеалів при висвітленні завдань і практичної діяльності влади, концептів “зовнішня політика” і “дипломатія”, моделей дипломатії, інститутів дипломатії, дипломатичного інструментарію тощо.

Для вивчення цих історичних процесів, явищ і подій автор пропонує до раніше існуючих досліджень підійти з нових методологічних засад, а саме – використати теорію інституцій та інституціональних змін у політичних, правових, суспільних системах і дипломатичних системах. Такий методологічний підхід дає можливість показати, як інституції розвиваються у відповідь на конкретні виклики, стимули, стратегії та варіанти вибору і, відповідно, як вони впливають на функціонування політико-дипломатичних систем та систем міжнародних відносин упродовж тривалого історичного періоду.

Поняття “інституціоналізація” активно використовують політологи, правознавці, філософи, соціологи, економісти для виявлення суперечливих проблем суспільного розвитку з найдавніших часів до сьогодення. Історики, враховуючи його специфіку та концептуально-теоретичну складність, не поспішають залучати до методологічного арсеналу історичного пізнання. Історичний аспект дослідження інституціоналізації зовнішньої політики і дипломатії передбачає виявлення способів досягнення тих чи інших суспільних результатів, відтворює процес самої трансформації, а не зосереджує увагу дослідника лише на простій фактологічній констатації. Така постановка проблеми має показати, яким чином відбувалося виникнення, формування інституціональних основ і розвиток дипломатичних служб європейських держав.

Постановка проблеми інституціоналізації зовнішньої політики є новою для історичного дослідження, відтак вимагає застосування системного аналізу та відповідної термінології, яка необхідна для виконання наукових завдань. Інституціоналізація – це перетворення будь-якого політичного явища (зокрема зовнішньої політики і дипломатії) на організовану системоустановчу інституцію. Вона є формалізованим, упорядкованим процесом з певною структурою відносин, ієрархією чи підпорядкованістю різних рівней влади і іншими ознаками організації (правила поведінки, звичаї, закони, норми, дипломатичні методи, церемоніал, дипломатичний протокол, інститути дипломатії, дипломатичний інструментарій тощо).

Виходячи з постановки проблеми – маємо вивчати не лише схему хронологічних подій зовнішньополітичної діяльності держав і їх дипломатичний інструментарій спираючись на джерельну базу, показати перетворення зовнішньої політики і дипломатії як політичного явища на організовану системоустановчу інституцію, проаналізувати внутрішні та зовнішні функції держави, виявити критерії ефективності зовнішньої політики і дипломатії з погляду формування європейської системи держав чи визначення пріоритетів зовнішньої політики держав Європи.

У сучасній українській історіографії проблеми міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії доби раннього Нового і Нового часу в контексті їх актуалізації та комплексного розуміння досліджувалися такими вітчизняними науковцями, як Б.М.Гончар, О.Б.Дьомін, В.О.Дятлов, А.І. Кудряченко, С.В.Віднянський, Н.Г.Подаль, М.В.Кірсенко, М.С.Бур'ян, С.С.Троян, В.В.Ададуров, О.П.Машевський, С.В.Пронь, О.І.Сич, С.І.Лиман, Т.В.Чухліб, Ю.О. Каганов та інші.

Характерною рисою російської історіографії другої половини ХХ-початку ХХІ століття, щодо дослідження проблем міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії Середньовіччя та раннього Нового часу, стало створення як узагальнюючих праць, так і наукових розробок регіонального та країнознавчого спрямування. Суттєву увагу до проблем міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії раннього Нового і Нового часу у своїх наукових розробках приділяють представники французької, іспанської, німецької, італійської, англо-американської та латиноамериканської історіографічних шкіл.

У цілому, аналіз науково-теоретичних розробок стосовно генезису та розвитку системи європейських держав, проблем її доктринального забезпечення, свідчить про усталену в історіографії традицію фактологічного відтворення процесів, спираючись на принцип історизму, що значною мірою свідчить про неможливість за таких умов уникнути схематизації відтворення історичних подій. У той же час, необхідно виявити організаційні та кількісні, якісно нові зміни в зовнішній політиці й дипломатії європейських держав досліджуваного періоду, тобто вказати на всі суттєві події та факти, не означає збагнути сутнісних ознак самої системи держав. Для її вивчення необхідно використовувати нові методики пізнання, однією з яких є теорія інституцій та інституціональних змін. Така постановка проблеми має показати, яким чином відбувалося виникнення, формування інституціональних основ і розвиток дипломатичних та консульських служб провідних європейських держав.

Досліджуючи інституціональні процеси в європейській зовнішній політиці на рубежі Середньовіччя та раннього Нового часу, автор у даній статті прагне показати не лише історію розвитку зовнішньої політики та дипломатії Франції у загальноєвропейському контексті, яка вже була предметом дослідження науковців, а виокремити її функціональний аспект саме в контексті інституціоналізації дипломатичних служб в державах Європи у часово-просторовому вимірі [3, с. 268-274].

З кінця ХV століття Європа вступає у новий період міжнародних відносин. Політична ситуація в Західній Європі наприкінці ХV століття, після подій Столітньої війни (1337-1453) [4; 5, с. 44-51; 6, с. 5-22], суттєво змінилася завдяки тому, що значно зміцнилися монархії, й у більшості держав, зокрема – Франції, Іспанії та Англії, завершувався процес внутрішньої консолідації. Саме в цих державах було закладено основи сучасних національних держав, в той час як розробленість Німеччини й Італії залишалась непереборною. Ці тенденції знайшли свої чітке відображення в подіях Італійських воєн (1494-1559) [7].

У нових політичних умовах формуються і нові погляди на зовнішню політику та дипломатію. Раніше інших найбільш послідовно ці нові погляди на державу та її зовнішню політику та дипломатію виклав у своїх працях Нікколо Мак'явеллі: "... державець, якщо він прагне зберегти владу, повинен набути уміння відступатися від добра і користуватися цим умінням залежно від потреби" [8, с.345], тобто вміти вступати і на шлях зла, якщо це необхідно. Ідеї та політичний реалізм Мак'явеллі, витоки якого чітко окреслюються у потребах епохи, поділяли видатні політичні діячі й дипломати Середньовіччя та раннього Нового часу.

Особливості міжнародних відносин, зовнішньої політики та дипломатії ранньомодерної Європи визначалися тим, що це був вузловий багатофакторний часовий проміжок періоду генезису капіталістичного укладу в межах феодальної формації. Адже кожному історичному типу класового суспільства відповідає свій тип держави і права, і відповідно – своя модель дипломатії. Це стосується й міжнародного права, зародження якого безпосередньо пов'язано з виникненням держави й здійсненням нею її зовнішніх функцій.

Дипломатична практика розвивалась у відповідь на зміцнення державної влади. У минулому монархи задовольнялися тим, що відкликали своїх послів, тільки-но їхня місія закінчувалась. У ХV столітті Венеція була єдиною державою, що підтримувала мережу постійних посольств за кордоном; згодом її приклад наслідували – папа, заснувавши папські нунціатури, і решта італійських міст. Суверенні володарі десь із 1500 року потроху стали усвідомлювати, що однією із ознак їх статусу й незалежності є можливість призначення постійних закордонних посольств. До того ж вони стали цінувати наплив до їх держав, і перш за все до королівських дворів – політичної інтелігенції [9].

Першим серед них був Фердинанд Арагонський, що мав своє посольство при дворі св. Якова з 1487 року; спершу його очолював доктор Родріго Гондесальві де Пуебло, а згодом жінка – Катерина Арагонська, принцеса Вельска і донька короля. Французькому королю Францискові I звичайно приписують заснування першої організованої королівської дипломатичної служби, з 1526 року він мав послів навіть у османській Порті.

Невдовзі *corps diplomatique*, дипломатичний корпус, з'явився при кожному великому дворі та в кожній столиці. Живучи за умов певної небезпеки, дипломати швидко виробили необхідні правила імунітету, взаємодії, екстериторіальності, складання вірчих грамот і прецеденту. 1515 року папа звелів, щоб нунцій був за дуаєна дипломатичного корпусу, що імперський посол повинен бути вищий від своїх колег, а решта послів мають поділитися на ранги, залежно від того, коли їхня країна визнала християнство як державну релігію. На практиці цей розпорядок не діяв, бо Карл V ставив іспанських послів вище за імперських і, як "найкатоличніший" король Іспанії, відмовився визнати вищість французьких послів над іспанськими. Почалася сварка, іспанські та французькі послі твердо обстоювали свої переконання майже двісті років. Одного разу в Гаазі (1661р.), коли почеси французького та іспанського послів зіткнулися на вузькій вулиці,

дипломати цілісний день простояли, не рушаючи з місця, аж поки міська рада наказала розібрати огорожу, щоб послы могли розминутися як рівня один одному [10, с. 540-541].

За часів Мак'явеллі дипломати недовзі уславились своїм ошуканством. Вони мали бути знайомі з кодами, шифрами та невидимим чорнилом. „А втім, розвиток постійної дипломатії становив важливий етап формування спільноти держав. У 1643-1648рр., коли в Мюнстері та Останбрюку було скликано велику дипломатичну конференцію, щоб покласти край Тридцятилітній війні, вже зароджувалась “Європейська згода” [11].

Саме тому відомості про зовнішню політику та дипломатію на рубежі Середньовіччя та раннього Нового часу варто розцінювати не як випадкові, не пов'язані між собою історичні факти, а як ознаки, що підтверджують усталеність нової дипломатичної практики на одному з етапів формування абсолютних держав у Європі, інституціоналізацію їх зовнішньої політики. Найтиповішими моделями дипломатії, що формувалися стали – французька, італійська та іспанська. Ця нова дипломатична практика виникла, обособлювалася та оформлювалася на тлі світового багатовікового дипломатичного досвіду, що стало передавася від формації до формації, від держави до держави. Уже наприкінці XV – початку XVI століття надто швидко поширення міжнародних зв'язків було відзначено переходом у Європі, перш за все – у Західній Європі, до сучасної системи організації посольської служби – постійним дипломатичним представництвом, було покладено початок процесу інституціоналізації зовнішньої політики кожної окремої держави та європейської зовнішньої політики в цілому.

Беззаперечно, саме Італія, та її модель дипломатії, по праву вважається країною-фундатором постійної дипломатії. Так, першою республікою, яка заклала її основи, була Венеція. З метою запобігання неочікуваних політичних конфліктів і несподіванок, вона повсемірно у всіх державах, в яких можливо було очікувати небезпеки, утворює своїх послів, яким доручалося спостерігати, попереджувати і, по можливості, запобігати небезпеці. Відповідно, Венеція й у себе приймала послів інших держав. Венеціанська дипломатія надовго залишалася найкраще поінформованою та найбільш спритною. З 1480 року майже на всьому Апеннінському півострові стало звичною практикою повсемісне використання посольств [12].

Італія, Франція та Іспанія стали фаворитами політико-дипломатичної системи, що формувалася на початку доби раннього Нового часу, і достеменними, справжніми школами європейської дипломатії.

Перші спроби теоретичного обґрунтування постійної дипломатії та її форм здійснив відомий італійський політичний мислитель і публіцист того часу – Нікколо Мак'явеллі. Саме за його оцінкою, дипломатія вважалася війною на іншій території, а звичною зброєю – неправда й лукавство. Послы обов'язково мали добре знати історію. Історія, згідно з тлумаченням сучасника Н. Мак'явеллі – Філіпа де Коміна – це “пані усіх шахрайств, одурювань і віроломств” [13, р. 140]. А Нікколо Мак'явеллі повчав до цього ж, що дипломат спочатку повинен виявити себе як із найкращого боку – “хорошою людиною”, полярним і відвертим, щоб опісля добиватися хитрощами довіри у своїх співрозмовників і вміти краще ошукувати в сприятливий момент.

Але слід зазначити, що не всім італійським республікам і монархіям судилося розвивати та вдосконалювати цей процес. Після початку Італійських воєн чільна позиція переходить до Франції й Іспанії. Ці дві держави зіграли одну з найважливіших ролей у міжнародних відносинах кінця XV – першої половини XVI століття, адже саме франко-іспанські відносини були визначальними на рубежі Середньовіччя та ранньої Нової історії. Суперництво Франції й Іспанії, яке знайшло свій прояв в Італійських війнах, було тією віссю, навколо якої формувалася система європейських держав та їх взаємовідносини, формувалася нова політико-дипломатична система нового світоустрою.

У той же час французький дипломат Ф. де Комін закликав до мирного співіснування двох провідних держав Європи – Франції й Іспанії – висуваючи ідею єднання двох великих держав і жалкував, що ці дві держави на сьогодні “не мають співчуття одне до одного” [14, с. 377].

У Франції та Італії вже наприкінці XV – початку XVI століття починають утверджуватися форми й методи дипломатії Нового часу. В Іспанії цей процес дещо стримувався, що можливо пояснювалося, на думку автора, певною системою поглядів (дещо консервативного до процесів інституціоналізації) її владарів-державців, які побоювалися створення постійної дипломатичної служби в Іспанії, як свого часу вони з пересторогою відносилися і до поширення та інституціоналізації юриспруденції. Так, наприклад, Мішель-Еквем де Монтень зазначає: “Король Фердинанд, надсилаючи колоністів в Індію, мудро передбачив, щоб серед них не було вчених законників, висловлюючи побоювання про те, що у Новому Світі розплодиться суди, адже саме юриспруденція як наука породжує суперечки й розбіжності у поглядах. Король, як у свій час і Платон, убачав, що будь-яка країна лише потерпає від юристів та медиків...” [15, с. 332]. Цілком ймовірно, що аналогічна точка зору поширювалася і на дипломатів, які мали багато спільного з юристами. Але цей стан був не надто тривалим. Іспанія, сприйнявши вочевидь позитивний досвід Франції та Італії у формуванні дипломатичної служби, розпочала цю справу й у себе, усвідомивши необхідність і доцільність існування постійної дипломатії.

Постійна дипломатична служба набувала швидкого поширення та вжитку в практиці міждержавних відносин. Так, із 1510-х років – у Папській державі, із 1520-х – в Англії, в Імперії – за доби Карла V. До середини XVI століття це вже стало європейською традицією.

Першу чверть XVI століття слід визнати офіційним початком процесу інституціоналізації зовнішньої політики, ери постійних посольств, постійної дипломатії. А вже згодом продовжився наступний етап – етап розвитку й удосконалення дипломатичної практики досвідом багатьох держав і народів, і, безперечно, що в центрі цієї практики споконвічно стояли питання війни й миру, адже, як стверджував Філіп де Комін, “дружба

між государями далеко не одвічна" [16, с. 107]. Першими війнами доби раннього Нового часу стали Італійські війни (1494-1559).

Шлях до нового не проходив по прямій висхідній лінії, а навпаки, при збереженні загальної схоластичної орієнтації, в ньому перепліталися елементи старого і нового способів мислення, старі і нові ментальні установки, траплялися і компроміси, але при цьому нове мислення вимагало свого прояву, і, насамперед, у питанні влади: що таке "влада" у новому світосприйнятті і реальне місце владаря-державця у цьому новому суспільстві, у період політичної інституціоналізації.

Західноєвропейські владарі-державці доби раннього Нового часу (Карл VIII, Людовік XII, Ізабелла Кастильська, Фердинанд Арагонський та ін.) були державцями-реформаторами як за способом мислення, так і за переконаннями. Саме їх, державна діяльність внесла суттєві і яскраво виражені зміни в процеси державотворення Західної Європи, у процеси політичної інституціоналізації, у методи ведення війн і організацію дипломатичних служб на постійних засадах, в розвиток договірних основ співіснування держав, що складають європейську систему держав.

Владарі-державці на рубежі двох епох персоніфікували в собі певний окреслений соціальний тип менталітету епохи ранньої Нової історії, тим самим просунулися далеко вперед від ще реально існуючих у суспільстві, через що багато в чому не були зрозумілі і не цілком вірно оцінені їх сучасниками. І з повною впевненістю можна відзначити, що владарі-державці західноєвропейських країн були державцями-політиками, яких сама історія поставила до керма європейської політики в початковий період формування європейської системи держав на рубежі Середньовіччя і раннього Нового часу. З них починається відлік нових подій і великих змін у міжнародному житті ранньомодерної Європи.

Проблема війни й миру, війни й дипломатії хвилювали сучасників доби раннього Нового часу. Вони перебували в пошуку відповідей на ті питання, які ставила перед ними об'єктивна реальність. Адже цей період історії не міг залишити нікого байдужим, так як "мир і злагода – першочергово необхідні речі для королів і держав" [17, р. 254].

Франція доби правління Людовіка XII (1498-1515) стала складовим елементом європейської системи держав, що зароджувалася, і в якій, як і в інших державах Європи, відбувалася інституціоналізація зовнішньої політики [18; 19, р. 15; 20, р. 177; 21, с. 39-40].

Тридцятишестирічний Людовік XII став правонаступником французької зовнішньої політики та дипломатії у 1498 році, після смерті Карла VIII (1492-1498). Сучасники відзначали поступальність внутрішньої і зовнішньої політики нового короля, щодо політики свого попередника. Людовік XII також заручився підтримкою колишнього найближчого оточення і радників Карла VIII. Його головним міністром став архієпископ Жорж д'Амбуазький, а радником з дипломатичним досвідом – Ембер де Батарне (1438-1523) [22; 23].

З самого початку свого правління Людовік XII головні зусилля зосередив на дипломатії, як головному засобі вирішення конфліктів. Зовнішньополітична концепція Людовіка XII була безпосередньо пов'язана з дипломатичним курсом, який здійснював його попередник – Карл VIII, і стала закономірним продовженням його намагань по зміцненню позицій Франції на Апеннінському півострові [24].

Людовік XII врахував досвід перших італійських походів Карла VIII і визначився зі своїми зовнішньополітичними пріоритетами. Перші зовнішні зносини він здійснив з трьома державами: Іспанією, Англією та Імперією. Результатом стало укладення наприкінці літа 1498 року з цими державами низки договорів. Так, 2 серпня 1498р. у Парижі було укладено договір між Людовіком XII і ерцгерцогом Філіпом Австрійським, сином Максиміліана, про довіру та взаємоповагу [25, р. 454].

По три дні тому – 5 серпня 1498 року – було підписано в Селестін де Маркуссі договір про союз між Людовіком XII і Фердинандом та Ізабеллою, королем та королевою Кастилії і Арагону щодо Італії [26, р. 326]. Перемир'я час від часу поновлювалося, але зовнішньополітичні інтереси Іспанії при цьому залишалися незмінними: вона лише себе вважала спадкоємницею середземноморської політики Арагонського дому, який на той час володів островами Сардинія і Сицилія. Завоювання ж Неаполітанського королівства повинно було стати логічним продовженням зовнішньополітичного курсу Іспанії [27, р. 240; 28, р. 215-218].

Між Англією, у особі Генріха VII, та Францією, у особі Людовіка XII, 24 серпня 1498 року у Вестмінстері було підписано договір про торгівлю і судноплавство [29, р. 328; 30, р. 45]. Людовік XII всіляко підтримував та заохочував внутрішню і зовнішню торгівлю і з цією метою встановив у 1498 році торгові привілеї для Нідерландів. Вирішивши першочергові завдання зовнішньої політики Франції, Людовік XII зосереджує увагу на внутрішніх проблемах. Він відстоює свої права на територію Бретані, яка знаходилась у володінні вдови Карла VIII – Ганни Бретонської. Реалізуючи поставлену мету, він добивається від папи згоди на розірвання шлюбу з королевою Жанною (м. Блуа, 17 грудня 1498р.). Згодом, протягом першого тижня січня 1499 р. в м. Нант Людовік XII укладає угоду з королевою Ганною Бретонською про збереження у дії привілеїв Бретані і договір про свій шлюб з Ганною Бретонською (відповідно 1 і 7 січня).

Людовік XII зберігаючи зовні миролюбність та добросусідність своєї зовнішньої політики, продовжував розробляти таємні плани італійського походу. Свою заповітну мрію він здійснює найближчим часом. З самого початку правління Людовіка XII характер франко-іспанських відносин набуває більш суперечливого характеру, ніж при його дядьку – Карлу VIII. Але тепер його мета була більш реальною. Першочергово необхідно було укріпитися на півночі Апеннінського півострова, зокрема, у Мілані. Він відразу ж недвозначно заявив, що не має намірів відмовлятися від претензій на герцогство Міланське. Людовік XII обґрунтував свої права на Мілан як батьківську спадщину, оскільки він вважав себе повноправним спадкоємцем дому Вісконті по лінії своєї бабці Валентини Вісконті, в яких Сфорца, правляча в Мілані династія "узурпувала" трон. Саме за цієї обставини титул "герцог Міланський" було включено до офіційної титулатури французького короля.

Але коло його власницьких інтересів поширювалося не лише на Мілан. Людовік XII пред'являв права і на Неаполітанське королівство.

Його територіальні претензії базувалися на тому, що свого часу це королівство належало французькій династії і цим королівством, хоча і короткочасно, володів Карл VIII. Ці обставини, на переконання Людовіка XII, надавали йому право на повернення спадщини, навіть через війну.

Врахувавши внутрішньополітичні та зовнішньополітичні обставини, Людовік XII приймає рішення про початок дій в Італії. Французька армія, очолювана італійським кондот'єром Джаном Джакомо Трівульціо, в липні 1499 року пересікає кордон Італії. За загальною характеристикою, ця друга експедиція французів до Італії майже нічим не відрізнялася від походу Карла VIII. Головна відмінність полягала лише в іншому комбінативному розмежуванні сил на політичній арені. Італійське питання стає всеціло загальноєвропейським. Хід подій та підсумки французького походу Людовіка XII суттєво вплинули на процес формування європейської системи держав та інституціоналізацію зовнішньої політики і моделей дипломатії держав. І як наслідок, франко-іспанські протиріччя постають у центрі розвитку міжнародних відносин на рубежі XV-XVI століть.

Іспанія, держава-протипага здійсненню зовнішньополітичних планів Франції, намагалася перешкодити територіальному розширенню Франції. Так, вже у травні 1500 року Фердинанд Арагонський та Ізабелла Кастильська спорядили військо і флот, нібито проти турок. Прикличані Моро і Федеріко Неаполітанським, турки здійснили напад на венеціанців не лише у Далмації і Імперії, але й на зайнятому натомість Венецією березі Калабрії. У своїй дипломатичній грі Іспанія зробила ставку, в першу чергу, на Англію та Імперію. Мета ж іспанської політики була цілком визначена – створення антифранцузької коаліції.

Правління Ізабелли Кастильської та Фердинанда Арагонського – це особлива віха в історії Іспанії на рубежі Середньовіччя і раннього Нового часу. В цей період вони добилися припинення феодалних смут, які краями державу на протязі двох століть як підсумок перемоги над антикоролівською коаліцією феодалів. Головним підсумком проведених ними політичних, соціально-економічних, судово-адміністративних та законодавчих реформ стало встановлення в Іспанії “миру та заспокоєння”, як з виправданою гордістю відзначає Ізабелла в “Заповіті” [31, с. 129]. Увесь процес розвитку Кастилії і Арагону, як єдиної держави наприкінці XV – початку XVI століть, сприяв її включенню у європейську систему держав у якості одного з провідних її елементів.

Мета французької зовнішньої політики й дипломатії, відкрито проголошена Людовіком XII, різко змінила ситуацію на міжнародній арені і послужила каталізатором до підписання у Лондоні 10 червні 1499р. угоди між Іспанією і Англією. Одним із головних її пунктів була вимога без взаємної згоди не вступати у політичні союзи і не заключати династичні шлюби. Після підписання цієї угоди обидві сторони прискорили вирішення питання і про шлюб Артура і Катерини (воно було підтверджено в Іспанії 20 січня 1500р.) [32, р. 414-417]. Але Англія, підписуючи англо-іспанський договір з Фердинандом та Ізабеллою, аж ніяк не поривалася приєднатися до коаліції, спрямованої проти Франції. У Англії були свої одноособові зовнішньополітичні цілі. Тюдори здійснювали свою, незалежну ні від кого зовнішню політику. Союзи з Іспанією та Імперією і мир зі Францією та Шотландією повинні були створити такі зовнішні умови, в яких Тюдори мали б можливість відчувати себе унебезпеченими, не побоючись зовнішніх вторгнень чи йоркських бунтів. Крім того, 14 червня 1500 року був укладений договір з Венецією про допомогу з боку Франції, Іспанії і Угорщини [33, р. 417-419].

Події в Італії отримали свій подальший розвиток. Тимчасовий союз між Францією і Іспанією у 1501 році був, на нашу думку, лише проміжним етапом лавіювання в планах Фердинанда перед повним завоюванням Неаполітанського королівства. Ця мета у нього визріла давно, і він поступово досягав її здійснення.

Незважаючи на демонстрування доброї волі, майже рік по тому після їх загального тріумфу, військові дії між двома колишніми союзниками поновлюються з червня 1502 року. Спочатку їх хід був несприятливим для іспанців, які перебували під командуванням Гонсальво де Кордови, тоді вже відомого своїми перемогами у війні з Гранадою.

Однак, протягом 1502р. іспанці під командуванням Гонсальво де Кордови, були витіснені французами під командуванням д'Обін'ї із Апулії. Гонсальво лише з великою напругою захищав Барлетту, Андрію, Галліполі, Таранто, Козенцу, Семінару і інші пункти. Барлетту можна було б завоювати відразу, якщо б прислухалися до поради д'Обін'ї, який радив сконцентрувати усі сили на її штурм. Замість цього, Немур, за старим феодалним звичаєм, влаштовував тут показові бої, подібні боям биків, між Баяром, Франсуа д'Юрфе, Торсі, Модрагоном та іншими рицарями з французького боку і іспанськими рицарями.

Ізабелла, яка першою була втягнута в неаполітанські справи супроти своєї волі (оскільки плани її чоловіка були чужі інтересам Кастилії), потім прийнялася з ентузіазмом за їх здійснення, бажаючи таким чином зміцнити політичний престиж Іспанії.

Своєму зятю Філіпу вона надала всі повноваження для ведення переговорів з Людовіком XII. Переговори відбулися в Ліоні і за їх підсумками було укладено мирний договір 5 квітня 1503 року між Людовіком XII і Фердинандом Іспанським (з представництвом ерцгерцога Філіпа). Умови цього договору наступні: народжений у 1500 році син Філіпа Карл (згодом Карл V) повинен був бути заручений із двохрічною дочкою Людовіка XII – Клавдією; вони отримують титули короля і королеви Неаполя, герцога і герцогині Калабрії; до шлюбу іспанська частина Неаполітанського королівства надавалися Філіпу, а на французький частині призначався намісник, бажаний для обох сторін; Людовік XII мав затримати свій споряджений в Генуї флот із військом і припасами для підтримки Неаполя; Фердинанд, разом з Філіпом повинен був послати Гонсальво наказ про припинення військових дій. Фердинанд, без відома Філіпа, вчинив навпаки і віддав Гонсальво наказ не коритися наказам Філіпа. В той же час як Людовік XII сам пов'язав, таким чином, собі руки, Фердинанд послав із Трієсти в Барлетту людей та гроші і відправив нові війська проти д'Обін'ї в

Калабрії чисельністю в 15000 чоловік; їх начальник Портокарере помер відразу ж після висадки в Калабрію, його замінив Фернандо Андрада, під керівництвом якого перебували: Мануель Бенавідес, Гонсальво Аволос, Хуан Кордова і Антоніо Лейва, згодом кращий полководець Карла V. Андрада вирушив до укріпленого міста Терра Нуова, яке перебувало у стані облоги д'Обін'ї; останній виступив йому на зустріч, здійснив на нього напад і 25 квітня 1503 року д'Обін'ї був розбитий наголову при Семінаре, на південному заході від Калабрії, північніше Реджіо. Його армію було знищено. Амбрекур, Малебр і Джок Стюарт, герцог Олбені, полягли у битві. Д'Обін'ї втік до фортеці Анджітоллу, де і перейшов у полон до іспанців. Цей договір не був ратифікований і війна була поновлена. Найближчим часом Фердинанд уклав перемир'я (у нього не було включено Італію), яке потім було продовжено на три роки.

Іспанські війська, отримавши підкріплення, взяли реванш і Гонсальво де Кордова отримав перемоги над французами при Семінаре, Чериньоле і Гареллано, захопивши усе Неаполітанське королівство, за що отримав прізвисько "Великий полководець". 29 грудня 1503 року іспанці отримали перемогу над французькими військами, незважаючи на хоробрість Баяра. Ця битва отримала назву – "Гарил'янська утеча". Французи, які уціліли на полі битви, були перебиті іспанцями на гастанській дамбі. У підсумку Гонсальво де Кордова змусив французькі війська після довгої серії військових операцій капітулювати в Гаєті (1 січня 1504 року).

Ізабелла Кастильська, як ніхто, добре розуміла значення цієї значної перемоги над французами для Іспанії. І вона відверто і всеосяжно була вдячна своєму головному прихильнику, Гонсальво де Кордова [34, р. 30-32].

Зіткнення між французькими і іспанськими військами переросли у війну (1502-1504рр.). Ця війна була невдалою для Франції. До січня 1504 року іспанці повністю витіснили французів із Неаполітанського королівства.

Таким чином, загальним підсумком війни 1498-1505рр. стало падіння одразу двох великих італійських держав: французи окупували Мілан, іспанці – Неаполь. Подальші ж наслідки були ще жалюгідніші для французів. Король Франції запропонував іспанцям укласти перемир'я, яке і було підписано 31 березня 1504 року на трирічний термін. Це перемир'я було ратифіковане в той же день Людовіком XII у Ліоні, а Фердинандом та Ізабеллою у монастирі Санта Марія де ла Махорада. Це перемир'я відкрило новий період у європейській історії.

Згодом Людовік XII змушений був підписати 22 вересня 1504 року в Блуа мир з Іспанією та договір, згідно з яким французи назавжди відмовилися від своїх зазіхань на Неаполь і повертали права на його володіння Фердинанду Арагонському. Однією із умов угоди було укладення шлюбу між французькою принцесою Клод і Карлом Люксембурзьким, первістком Філіпа і Хуани, майбутнього Карла I.

На початку 1505 року кортеси в Торо визнали заповіт і принесли присягу Фердинанду Арагонському як регенту. Філіп і вище кастильське дворянство були цим невдоволені. Саме тому Фердинанд Арагонський підтримував дружбу з Людовіком XII, навіть після того як останній у 1505 році образив Філіпа, порушивши договір, за яким була домовленість, що його чотириохрічна донька Клавдія має стати дружиною п'ятирічного Карла, сина Філіпа Кастильського (згодом імператора Карла V).

Крім того, у 1504 році в Ліоні було підписано договір між Францією і Іспанією, де обумовлювалися сфери їх впливу в Італії. Фактично Італія була розділена на дві зони впливу: іспанську – на півдні та французьку – на півночі [35]. Цей поділ отримав своє підтвердження при новому королі Франциску I після перемоги французів при Мариньяно, і коли Франція і Іспанія знову поновили міждержавні відносини (Договір у Нуайоні) [36, р. 296-297]. Фактично, після цього поділу сфер впливу, папі та іншим італійським владарям не залишалося нічого робити, як лавіювати між цими двома зовнішніми силами (державами-лідерами).

Весною 1505р. Людовіку XII вдалося збалансувати свої відносини з Імперією та Іспанією, підсумком яких став договір, укладений в Ожено 4 квітня 1505р. між Людовіком XII, Максиміліаном I, королем Кастилії, в якому вони домовляються про інвеституру на Мілан для Людовіка XII. І через три дні була офіційно дана інвеститура на герцогство Міланське і графства Павія і Англієр. Інвеституру надав імператор Максиміліан, яка поширювалася і на спадкоємців по чоловічій лінії, а при їх відсутності – дочкам [37, р. 458; 38, s. 156-158].

Розвиток політико-дипломатичних подій у ранньомодерній Європі свідчив про інституціоналізацію нових міждержавних відносин, державами-лідерами яких були Франція, Італія та Іспанія, формуючи свої моделі й традиції у сфері зовнішніх зносин [39; 40; 41; 42, с. 136-141].

Таким чином, характер відносин між Францією та Іспанією початку раннього Нового часу коливається від різко ворожих до відносно мирних, з різними відтінками і ступенем прояви. Це роки військового суперництва та активної дипломатичної діяльності двох держав за превалювання в Італії. Саме на рубежі Середньовіччя та раннього Нового часу в європейських державах розпочинається процес оформлення і перетворення зовнішньополітичних функцій держави із спорадичних в державні інституції. Дипломатичні ініціативи, почини і проекти французьких і іспанських владарів-державців спонукали інтенсивно функціонувати механізм міждержавних відносин європейської системи держав, що починала формуватися, та прискорювали процеси інституціоналізації їх зовнішньої політики. Дипломатія держав ранньомодерної Європи, якісно нова по змісту, пройшла стадію становлення, яка співпадає за часом з Італійськими війнами. Саме тому, окрім передових ідей, вона мала у своєму розпорядженні силу держави і армії.

На рубежі XV-XVI століть відбувається генеза інституціональних процесів нової зовнішньої політики і дипломатії, які знайдуть своє виявлення протягом доби раннього Нового та Нового часу. Фаворитами і фундаторами цих процесів стали Франція, Італія та Іспанія, саме їх моделі дипломатії слугували взірцями

для створення та ефективного впровадження дипломатичного інструментарію всіх держав Європи досліджуваного періоду.

І на завершення хотілось би зазначити, що останніми роками стає все помітнішою тенденція до превалювання в наукових дослідженнях тематики узагальнюючої, глобальної тощо. Але не слід забувати і про регіональну та країнознавчу проблематику. Саме тому розуміння напрямів та змісту сучасного цивілізаційного процесу не можливе без усвідомлення базових історичних типів та основних форм традиційно-історичних усталених соціокультурних і політико-дипломатичних систем в аспекті їх зміни під впливом викликів сьогодення. Адже історія залишила нам немало свідчень, коли те, на що тривалий час не звертали уваги, призводило до суттєвих змін в історико-політичному розвитку не лише окремих регіонів, окремих держав, але й цивілізацій та суспільств у цілому.

Джерела та література

1. Ціватий В.Г. США–Європа: зовнішньополітичні історичні поступи та інституціонально-дипломатичний діалог (XVIII–XXI століття) / В.Г. Ціватий // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2015. – Вип. 42. – С. 292-300.
2. Ціватий В.Г. Інституції та дилеми європейської дипломатичної практики доби раннього Нового часу (XVI–XVIII ст.) / В.Г. Ціватий // Науковий вісник Дипломатичної академії України при МЗС України. – К.: ДАУ при МЗС України, 2014. – Вип. 21. – Частина I. – Серія "Історичні науки". – С. 136-141.
3. Ціватий В.Г. Європейська зовнішня політика доби раннього Нового і Нового часу: проблеми інституціоналізації (теоретико-методологічний аспект) / В.Г. Ціватий // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – К., 2000. – Вип. 4. – С. 268-274.
4. Басовская Н.И. Столетняя война, 1337-1453гг. / Н.И. Басовская. – М., 1985. – 184с, ил.
5. Басовская Н.И. Идеи войны и мира в западноевропейском средневековом обществе / Н.И. Басовская // Средние века. – Вып. 53. – М., 1990. – С. 44-51.
6. Басовская Н.И. Англия и Франция в международной жизни Западной Европы XII – XV вв / Н.И. Басовская // Средние века. – М., 1988. – Вып. 51. – С. 5-22.
7. Ададуров В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII століття) / Вадим Ададуров. – Львів, 2002. – 412с.
8. Макиавелли Н. Государь // Макиавелли Н. Избранные сочинения. – М., 1982. – С. 345.
9. Хеншелл Николас. Миф абсолютизма: Перемены и преемственность в развитии западноевропейской монархии раннего Нового времени / Николас Хеншелл. – СПб., 2003. – 272с.
10. Дейвіс Норман. Європа: Історія / Д. Норман. – К., 2001. – С. 540-541.
11. Ивонина Л.И., Прокопьев А.Ю. Дипломатия Тридцатилетней войны / Л.И. Ивонина, А.Ю. Прокопьев. – Смоленск, 1996. – 96с.
12. Ивонин Ю.Е. У истоков европейской дипломатии нового времени / Ю.Е. Ивонин. – Минск: Изд-во "университетское", 1984. – 159с.
13. Цит. по : Mousnier R. Le XVIe et XVIIe siècle / R. Mousnier – P., 1965. – Т.4. – P.140.
14. Коммин Ф. де. Мемуары / Филипп де Коммин. – М., 1987. – Кн. 8. – Гл. XXIV. – С.377.
15. Монтень М. Опыты. – М., 1992. – Кн.3. – Гл. XIII. – С.332.
16. Коммин Ф. де. Мемуары / Филипп де Коммин. – М., 1987. – Кн. 3. – Гл. VIII. – С.107.
17. Masselin J. Journal des Etats Généraux de France tenus à Tours en 1484 / Ed. A. Bernier. – Paris, 1835. – P.254.
18. Abélard J. Autour de Louis XII / J. Abélard. – Paris, 1995 – 396p.
19. Néret J.-A. Louis XII / J.-A. Néret. – Paris, 1948. – P.15.
20. Sée H., Rebillon A. Le XVI siècle / H. Sée, A. Rebillon. – Paris, 1934. – P. 177.
21. Lot F. Recherches sur les effectifs des armées française des Guerres d'Italie aux Guerres de Religion (1494-1562) / F. Lot. – Paris, 1962. – P. 39-40.
22. Bourgeois L. Quand la cour de France vivait à Lyon (1491-1551) / L. Bourgeois. – Paris, 1980. – 356p.
23. Mandrot B.de. Imbert de Batarnay, seigneur du Bouchage / B.de. Mandrot. – Paris, 1886.
24. Procédures politiques du regne de Louis XII / Ed. R. Maulde de Claviere. – Paris, 1885.
25. Flassan G. Histoir général et raisonnée de la diplomatie française, ou de la politique de la France, depuis la fondation de la Monarchie, jusqu'a à la fin du règne de Louis XVI / G. Flassan. – Paris, 1811. – Т.1. – P. 454.
26. Dumont J. Corps universelle diplomatique du droit des gens. – Amsterdam, 1726 / J. Dumont. – Т.3. – Pt.2. – P. 326.
27. Bennassar B., Jasquart J. Le XVI-e siècle / B. Bennassar, J. Jasquart – Paris, 1972. – P. 240.
28. Suárez Fernández I. Política internacional de Isabel la Católica. Estudio y documentos / Fernández I. Suárez. – Т.4 (1494-1496). – Madrid, 1989. – P. 215-218.
29. Dumont J. Corps universelle diplomatique du droit des gens / J. Dumont. – Amsterdam, 1726. – Т.3. – Pt.2. – P. 328.
30. Flassan G. Histoir général et raisonnée de la diplomatie française, ou de la politique de la France, depuis la fondation de la Monarchie, jusqu'a à la fin du règne de Louis XVI / G. Flassan. – Paris, 1811. – Т.1. – P. 45.
31. Завещание Изабеллы I Кастильской (1451-1504) // Европа и Америка на перекрестке эпох. – Иваново, 1992. – С. 129.
32. Dumont J. Corps universelle diplomatique du droit des gens / J. Dumont. – Amsterdam, 1726. – Т.3. – Pt.2. – P. 414-417.
33. Suárez Fernández I. Política internacional de Isabel la Católica. Estudio y documentos / Fernández I. Suárez. – Т.4 (1494-1496). – Madrid, 1989. – P. 417-419.
34. Giovio P. La vie du Grand Capitaine / P. Giovio. – Bari, 1931. – P. 30-32.
35. Larivaille P. La vie quotidienne en Italie au temps de Machiavel (Florence, Rome) / P. Larivaille. – Paris, 1979. – P. 93.
36. Dumont J. Corps universelle diplomatique du droit des gens. - Amsterdam, 1726 / J. Dumont. – Т.3. – Pt.2. – P. 296-297.
37. Flassan G. Histoir général et raisonnée de la diplomatie française, ou de la politique de la France, depuis la fondation de la Monarchie, jusqu'a à la fin du règne de Louis XVI / G. Flassan. – Paris, 1811. – Т.1. – P. 458.
38. Wiesflecker H. Maximilian I / H. Wiesflecker. – Wien, 1991. – S. 156-158.
39. ARS HISTORICA. Сборник в честь Олега Фёдоровича Кудрявцева / Сост. и отв. редактор А.К. Гладков. – М.; СПб.: Центр гуманитарных инициатив, 2015. – 566с. (MEDIAEVALIA).
40. Собираательство и меценатство в эпоху Возрождения / ред.-сост. А.В.Доронин, О.Ф. Кудрявцев. – М.: Политическая энциклопедия, 2015. – 231с.: ил. (серия "Культура Возрождения").

41. Искусство и культура Европы эпохи Возрождения и раннего Нового времени: Сборник трудов в честь Всеволода Матвеевича Володарского. – М.: Центр гуманитарных инициатив, 2016. – 416с.
42. Ціватий В.Г. Інституції та дилеми європейської дипломатичної практики доби раннього Нового часу (XVI-XVIII ст.) / В.Г. Ціватий // Науковий вісник Дипломатичної академії України при МЗС України. – К.: ДАУ при МЗС України, 2016. – Вип. 21. – Частина I. – Серія "Історичні науки". – С. 136-141.

Tsivaty V. G. In origins of foreign policy and models french, italian and spanish diplomacy of the early modern period (XVI-XVIII century): problems of the institutional development

The basic directions of foreign policy and diplomacy features of formation models France, Italy and Spain in the early Modern period (XVI-XVIII century) is analyzed at the article. Particular attention is given to institutional development, achievements, problems and prospects of French, Italian and Spanish diplomatic services in the context of European development of the studying period. Attention is paid to the peculiarities of national diplomacy and foreign policy of Spain, Italy and France, which have centuries-old historical traditions and stages of institutional development. In the history of the diplomatic services of the State and institutional development in the history of their external relations diplomacy has always been regarded as part of the political culture as one of the most important means of protecting the state's interests in the process of state building and socio-cultural development of societies.

Keywords: foreign policy, diplomacy, institutionalization, diplomatic service, diplomacy model, the early New Period (XVI-XVIII centuries), Spain, Italy, France.

Циватий В. Г. У истоков формирования внешней политики и моделей французской, итальянской и испанской дипломатии в эпоху раннего Нового времени (XVI-XVIII вв.): проблемы институционального развития

В статье проанализированы основные направления внешней политики и особенности формирования моделей дипломатии Франции, Италии и Испании в эпоху раннего Нового времени (XVI-XVIII вв.). Особое внимание уделено институциональному развитию, достижениям, проблемам и перспективам французской, итальянской и испанской дипломатических служб в контексте общеевропейского развития исследуемого периода. Акцентируется внимание на национальных особенностях дипломатии и внешней политике Испании, Италии и Франции, которые имеют многовековые исторические традиции и этапы институционального развития. В истории дипломатических служб этих государств и в истории институционального развития их органов внешних сношений дипломатия всегда рассматривалась как часть политической культуры общества, как одно из главнейших средств защиты интересов государства в процессе государственного строительства и социокультурного развития обществ. Ключевые слова: внешняя политика, дипломатия, институционализация, дипломатическая служба, модель дипломатии, раннее Новое время (XVI-XVIII вв.), Испания, Италия, Франция.